

Identitáspolitika és természetjog

Buda Bernadett

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar

Identity Politics and Natural Law.

Abstract: In my study, I would like to offer a possible critique of identity politics, based on aspects from natural law. First, I define what identity politics exactly means, its relation to ideologies and characteristics. Then I present the relationship between a specific ideology appearing in the form of identity politics, the new-right, and religion, and criticize it from the perspective of natural law, and finally I argue that - mainly in today's increasingly divided societies - there is a need for universal values standing above particular ideologies.

Absztrakt

Tanulmányomban az identitáspolitika egy lehetséges kritikáját szeretném nyújtani, méghozzá természetjogi szempontok alapján. Először definiálom, mi pontosan az identitáspolitika, milyen kapcsolatban áll az ideológiákkal és mik a jellemzői, majd egy konkrét, identitáspolitikai formában megjelenő ideológia, az újjobboldal és a vallás viszonyát mutatom be és illetem kritikával természetjogi szemszögből, végül amellet érvelek, hogy – főleg a mai, egyre inkább megosztott társadalmakban – szükség van olyan, egyetemes értékekre, amik a partikuláris ideológiák felett állnak.

Az identitáspolitikáról általában

Korunkban egyre meghatározóbb szerepet játszik az úgynevezett identitáspolitika. Ez nem egy konkrét ideológia, hanem egyes ideológiáknak a formája; ez azt jelenti, hogy bizonyos ideológiák identitáspolitikai formában jelennek meg. Az identitáspolitika jellegzetességei főleg a médiában, ideológiai hangvételű és az emberek meggyőzésére irányuló írásokban jelennek meg. A nyugati kultúrákban kétféle identitáspolitika (pontosabban identitáspolitikai alapokra helyezett ideológia) terjedt el és vált meghatározóvá: az úgynevezett újbaloldal (vagy progresszívek) és az ezzel szembenálló, erre reagáló populista újjobboldal. Az ideológiai konkrétumoktól elvonatkoztatva nyilvánvalóvá válik, hogy identitáspolitikai formájukat tekintve ebben a két áramlatban rengeteg közös vonás van; ezek a jellemzők ráadásul a konkrét ideológiák pusztán csak a felszín képző szintjéhez képest sokkal mélyebben helyezkednek el. Ezen mélyebb szinteket feltárva talán eljuthatunk ahhoz a belátáshoz, hogy az oldalválasztás valójában nem bír akkora súllyal, mint azt manapság előszeretettel hangoztatják ezen identitáspolitikák képviselői, mivel maga az identitáspolitika, mint forma vagy sajátosság az, amivel kapcsolatban állást kellene foglalni. Én amellet fogok érvelni természetjogi szempontok alapján, hogy a társadalom közjává szem előtt tartva érdemes lenne inkább elutasító álláspontot felvenni az identitáspolitika jelenségével szemben. Ez azt is jelenti, hogy konkrét ideológiáktól függetlenül mindkét ma meghatározó áramlatot el kellene vetni; sokkal fontosabb magát az identitáspolitikát elutasítani,

mint elfogadni azt csupán azért, mert egyik-másik konkrét ideológia vonzóbbnak tűnik. Tanulmányom célja nem az identitáspolitikai rendszerszintű, kimerítő természetjogi kritikája egy meghatározott természetjogi rendszer keretében; inkább arra keresem a választ az ismertett problémák elemzése által, hogy természetjogi szempontok alapján hogyan lehetne bírálni a (poszt)modern korunkban olyannyira meghatározóvá vált identitáspolitikát, mint olyant.

A tanulmányban tehát megkülönböztetem egymástól az identitáspolitikát, mint pusztán formát és az ideológiát; az ideológiát, mint konkrét eszmerendszert, identitáspolitikai alapokra lehet szervezni, a dolgozatban említett két példára (az újjobboldal és a progresszívek) pedig éppen ez jellemző, e kettő tehát identitáspolitikai alapokra szervezett ideológia, de a továbbiakban főként mint identitáspolitikákra fogok hivatkozni rájuk. Az identitáspolitikát, mint olyant, nem könnyű definíciószerűen meghatározni, ugyanakkor fel lehet sorolni nyilvánvaló jellemzőit: bármilyen ideológia is szerveződjön identitáspolitikai alapokra, egy identitápolitika mindig kijelöl bizonyos megszólítani kívánt csoportokat egy-egy tulajdonságuk vagy akár állásfoglalásuk alapján. Másik fontos jellemzője, hogy valamivel szemben határozza meg magát, az említett két identitápolitika is kölcsönösen elutasítja ideológiai, világnézeti ellenfelének nézeteit, ugyanakkor ez azzal is együtt jár, hogy azok már említett, úgynevezett identitásképzőként funkcionáló tulajdonságaival szemben is ellenséges hozzáállást alakít ki.

Ebben a fejezetben célokom az identitáspolitikai jelenségről, mint olyanról, minél pontosabb beszámolót adni, ezért főleg olyan általános vonásait igyekszem kiemelni, amik mind a progresszív, mind pedig az újjobboldali identitápolitikára jellemzők; nem az ideológiai különbségek felszínes szintjét fogom kritikával illetni, hanem ennél mélyebben magát az identitápolitikát, mivel – meglátásom szerint – a pusztán ideológiai szintű kritika (ami egyik vagy másik oldal eszmerendszerét illeti csak kritikával) már nem elegendő: hiszen figyelmen kívül hagyja az identitápolitikának, mint olyannak, a sokkal alapvetőbb problémáját. Az identitápolitika térnyerésének társadalmi hatásaiból kiindulva el kell jutnunk arra a következtetésre, hogy bármilyen ideológiáról vagy eszmerendszerről legyen is szó, a közjó szempontjából ezek bármelyikének identitáspolitikai alapokra történő szervezése mindenképp káros, vagy legalábbis esetleges pozitív hatásai jelentősen alulmaradnak a negatívokkal szemben. A kétféle identitápolitikának olyan jellemzőit fogom kiemelni, amik meghaladják az ideológiák partikuláris, konkrét valóságát; ezek lesznek azok, amiket a természetjogi gondolkodás talaján állva elvetendőnek kell tartanunk.

Napjaink politikai megosztottsága egyebek mellett arra vezethető vissza, hogy a mai politikát, amellyel, hogy egyre kevésbé a gazdasági problémák határozzák meg, egyre csak növekvő mértékben befolyásolják az identitással kapcsolatos kérdések. A gazdasági problémákról az 1968-as diáklázadások után kezdett egyre inkább bizonyos csoportok érdekeire és azok képviselőinek kérdésére terelődni a hangsúly a baloldali teoretikusok körében, így a klasszikus baloldal által kiemeltnek tartott problémák

háttérbe szorulása mellett egyre több figyelmet kaptak például a kisebbségek és a bevándorlók jogaival vagy a nők helyzetével kapcsolatos problémák. Ezen változás mellett fontos szerepet játszott az identitáspolitika a mai formájában való kialakulásában a liberális demokráciából való kiábrándulás és ez utóbbinak autoriterebb irányba történő elmozdulása; itt Magyarországon is valami ehhez hasonló történik manapság, miközben egyre nagyobb teret nyer az úgynevezett újjobboldali identitáspolitika. A mai újjobboldali áramlat egy olyan identitást jelenít meg, aminek lényege főként a progresszívek identitásképzőivel való szembenállás, nem pedig egy adott csoport identitásának megvédése vagy képviselése.

Manapság egy mesterségesen (például a média által) felerősített megosztottság alakult ki a politikai színtéren és a közbeszédben; ezalatt azt az ideológiai megosztottságot értem, ami abban áll, hogy míg a baloldalnál egyre hangsúlyosabban jelenik meg a különböző (a baloldal és szűkebb értelemben a progresszívek szerint) társadalmi diszkriminációt vagy valamilyen szintű „elnyomást” elszenvedő csoportok, sokszor kisebbségek jogainak és érdekeinek hangsúlyozása és ezek érvényesítésére való törekvés, addig az ezzel szemben álló jobboldal a hagyományos nemzeti identitás és általában a hagyományok védelmében és megőrzésében határozza meg a „küldetését”, ezen identitás részének pedig általában a fajt, nemzetiséget és a vallást teszik meg. A klasszikus értelemben vett bal- és jobboldal eszmerendszereitől ugyanakkor lényegesen eltérnek ezek az újonnan kialakult, posztmodern identitáspolitikai irányzatok, így érdekesebb az újbaloldal és újjobboldali kifejezéseket használni, ugyanakkor a téma szempontjából a legpontosabban a „progresszív” és a „reakciós jobboldali vagy konzervatív” kifejezések adják vissza a legjobban a lényegét; a már említett (általában) kisebbségi csoportok érdekeinek érvényesítését célnak megtevő progresszívek és a velük szemben álló, a progresszív elképzelésekre reagáló és magukat ezen elképzelésekkel szemben meghatározó újjobboldaliak (a továbbiakban ezt a kifejezést használom) ideológiai, eszmei kérdések mentén való szembenállása eredményezi tehát a társadalmi szinten is megjelenő megosztottságot. Ugyanakkor, ha a konkrétumoktól elvonatkoztatva egyetemesebb, absztraktabb tulajdonságaik szerint vizsgáljuk e két identitáspolitikai irányzatot, akkor kiderül, hogy e kettő valójában jóval közelebb áll egymáshoz, mint azt első ránézésre és az ellentéteket jelentő konkrétumokra figyelve gondolnánk. Saját elgondolásaikat mindkettő már-már abszolutizálva, kizárólagosként tünteti fel, a szembenálló fél bármely, akár mérsékeltebb gondolatával való egyetértés már nem igazán fér meg ezen identitáspolitikák radikálissá fajuló változataiban, továbbá mindkettő jelentős mértékben eltávolodott klasszikus elődjétől: míg a progresszívek a klasszikus liberalizmustól és baloldaltól, addig az újjobboldaliak a klasszikus konzervativizmustól (és jobboldaliságtól). A társadalom napjainkban tapasztalható politikai megosztottsága e kettő (az újjobboldali és progresszív identitáspolitika) mentén alakult ki.

Összefoglalva és még egyszer kiemelve a mai posztmodern identitáspolitikák talán leglényegesebb jellemzőjét, az identitáspolitika mindkét tárgyalt verziójáról elmondható, hogy valamivel szemben és arra adott reakcióként határozzák meg magukat: az újjobboldal a 1960-as évektől egyre erősödő progresszív ideológiákkal való szembenállásában definiálja magát, ugyanakkor a progresszívekről is elmondható mindez, akik jellemzően a fennálló rendet, a hagyományokat és a (hagyományos) társadalmi normákat bírálják, tehát itt is a valamivel való szembehelyezkedés, a valamire adott reakció jeleníti meg nagyon erősen az ideológiai áramlat identitáspolitikai jellegét. Ez is jól bizonyítja, hogy a felszíni, ideológiai különbségek ellenére maguk az identitáspolitikai formát adó jellemzők azonosak a két fél esetében.

Identitáspolitika és vallás

Az identitáspolitika természetjogi kritikájának szempontjából szembeötlő probléma az identitáspolitika és a vallás viszonya; egy nyilvánvalóan torz és nem helyénvaló viszonyról van szó, a vallás természetének és sajátosságainak a teljes figyelmen kívül hagyásáról az identitáspolitika részéről. Ezt a viszonyt az újjobboldal és a kereszténység kapcsolatának konkrét példáján keresztül mutatom be; igyekszem ezt úgy ismertetni, hogy nem az ideológiai sajátosságok és a kereszténység viszonyáról beszélek, hanem magának az identitáspolitikai jellegnek, mint olyannak, a kereszténységgel való viszonyát szeretném feltárni. A legtöbb megállapítás, amit tenni fogok (saját megfigyeléseim alapján), a kereszténység identitáspolitikában betöltött szerepéhez kapcsolódik.

Mint arról már szó volt, az újjobboldali identitáspolitika karakterét a progresszív elképzelésekkel való szembenállás adja, mondhatni, hogy egy reakció a progresszív identitáspolitikára; a fentebb említett tulajdonságából következik az, hogy a kereszténység és annak tanításai, továbbá az abból eredő kulturális meghatározottságok, hagyományok és erkölcsi normák jelentős szerepet játszanak az újjobboldal identitáspolitikájában; képviselői gyakran hangoztatják az úgynevezett „keresztény identitás” fontosságát, ami viszont nem azonos a keresztény hittel és szigorú értelemben vett vallásossággal. A kereszténységnek inkább pragmatikus szerepe van ebben a fajta identitáspolitikában: az úgynevezett „keresztény értékek” hangoztatásával szembe lehet helyezkedni a progresszívek bizonyos elképzeléseivel, továbbá potenciálisan sok ember megszólítható ezáltal, ugyanis Magyarország (és a nyugati országok, ahol úgyszintén jelen van több-kevesebb követővel ez a fajta reakciós identitáspolitika) a vallások arányát tekintve keresztény többségű és kultúrájú ország. A kereszténység valójában csupán egy részlemét képezi az újjobboldali identitáspolitikának, a vallás mellett ugyanis a nemzeti hovatartozás, faj és legújabbban a szexuális orientáció is jelentős tényező, amire fel lehet építeni ezt a fajta ideológiai jellegű identitást. A kereszténység tanításai nincsenek a középpontban, egy síkon helyezkednek el az összes többi, az ideológusok által felkínált elképzeléssel és (politikai) állásfoglalással. A keresztényéget ennek ellenére mégis felhasználják arra, hogy felmagasztalják az újjobboldali irányzatot azáltal,

hogyan úgy kommunikálják elképzeléseiket, hogy azok mögött maga az Isten áll (például amikor a keresztény értékeket használják fel a progresszív elképzelésekkel való szembenállás során). Ebből következik az is, hogy ezáltal a teljes identitáspolitika a maga összes elemével „felsőbbrendűbbnek” mutakozhat a progresszív ellenféllel szemben. Az Istenre való hivatkozásból is előnyt tudnak meríteni tehát az ideológusok a maguk pragmatikus és elvtelen módján. Ez a fajta, felsőbbrendűséget hirdető kommunikáció megteszi a maga káros hatását: azok, akiket meg lehet vezetni ezzel az identitáspolitikával és vevők erre, sok esetben egyre szélsőségesebb gondolkodást is a magukévá tesznek. Témám szempontjából az alábbi lesz a legfontosabb: ezek az emberek képesek úgy tekinteni a progresszívokra és a velük egyet nem értőkre, hogy csupán politikai vagy ideológiai álláspontjuk, elképzeléseik alapján ítélik meg őket. Az a tény, hogy egy emberi személy sokkal többől áll, mint a politikai beállítottsága és az identitáspolitikák által meghatározott identitásképző tulajdonságok, az legtöbbször már elkerüli az identitáspolitika legradikálisabb követőinek figyelmét. Így tekinteni egy másik személyre (még akkor is, ha szöges ellentétben áll a világgépe a mienkével) ellentétes a kereszténység azon tanításával, miszerint Isten minden egyes embert a maga képére és hasonlatosságára teremtett, még a legnagyobb bűnösöket is megilleti tehát az alapvető emberi méltóság, és senkit sem szabad csupán egy vagy több bűne alapján elítélni; tény, hogy maga a bűn rossz, de az adott személy sokkal több, mint a bűnei (vagy – ami témába vágóbb – a keresztény tanításokkal ellentétes egyes vélekedései), azok alapján a korlátolt ember nem méltó és nem alkalmas arra, hogy a teljes személyt is megítélje. Az identitáspolitika egyes (identitásképzőként felkínált) tulajdonságai alapján beszél mind a megszólítani kívánt, mind pedig az ideológiai ellenfélként meghatározott emberekről, egyáltalán nem az Istenhez való vonatkozásukban szól róluk; ennek még nyomai sem fedezhetők fel az identitáspolitika emberhez való viszonyulási módjában. A keresztény értékek csupán a progresszív ellenpólussal való szembenállás kommunikálásának eszközei az újjobboldal számára, nem többek. Ha mélyebbre megyünk, láthatóvá válik – mint ahogy erre fentebb már utaltam –, hogy az identitáspolitikának a személyről való, bár kimondatlan, de jól láthatóan jelen lévő elképzelései nem egyeztethetőek össze a személyről, mint olyanról, szóló keresztény gondolkodással. A korlátolt emberi elme nem képes megítélni egy másik embert pusztán pár attribútuma alapján, ahogy saját identitását se alapozhatja ezekre; az identitáspolitikák által felkínált identitásképzők olyan tulajdonságok, amelyeken az emberi személy komplexitása és mélysége jóval túlmutat, ezt mindenképp figyelembe kell venni, ha elfogadjuk a kereszténység azon tanítását, miszerint minden ember magában hordozza az Istennel való hasonlatosságot.

Nyilvánvaló tehát, hogy az újjobboldal részéről a kereszténység politikai instrumentalizálása történik, amit a természetjogi gondolkodás talaján állva mindenképpen helytelenítenünk kell. Már az emberi méltósághoz való viszonyulásában is megfélekedezik az identitáspolitika a kereszténység ezzel kapcsolatos tanításáról,

márpedig a tanítás lényegét tekintve egységes egész; annak szétszakítása és bizonyos – akár alapvető – pontjainak teljes figyelmen kívül hagyása a vallás, mint olyan, eszközként történő felhasználását mutatja, ami szöges ellentétben áll a vallás lényegével és valódi természetével, a vallási jelleget ugyanis „az a meggyőződés adja meg, hogy ez a metafizikai valóság, legalábbis legmélyebb lényegében, fölöttünk áll, arra mi kényszerítő befolyást nem gyakorolhatunk” (Kuminetz, 2013, 86.). Egy partikuláris ideológia, vagy akár a nemzeti identitás pusztá részének megtenni a vallást, mint olyant, vagy akár a tanításának csupán kiragadott részeit, teljesen figyelmen kívül hagyja a vallás, mint olyan, lényegét és természetét. Mindez éppen a vallásra nézve a legkárosabb, amennyiben ugyanis „a vallások engednek a politikai instrumentalizálásnak, nyomban megnyitják magukat a fizikai és a szellemi erőszaknak” (Görföl, 2018, 34.). A kereszténység (párt)politikai instrumentalizálásának káros voltával már Johann Baptist Metz is tisztában volt: az általa kidolgozott „új politikai teológia [...] pontosan a politikai programoktól kívánja függetleníteni az intézményes kereszténységet” (Görföl, 2018, 16.). „A politikum Metznél az ember konkrét társadalmi létezésére vonatkozik, amelynek elharapózó embertelensége, a szubjektumok iránt érzéketlen mechanizmusa [...] olyan instanciáért kiált, amely meg tudja menteni az ember méltóságát” (Görföl, 2018, 16.). Metz szerint olyan kultúrára lenne szükség, „amelyet a másik ember másletének és a másik szenvedésének elismerése alakít ki” (Görföl, 2018, 17.). Fontos tehát, hogy gátat szabjunk a végletekig fokozódó megosztásnak és elutasításnak, és a különbözőségeket meghaladó egységet és egyetemes egységesítő elveket helyezzünk a fontossági sorrend legmagasabb fokára a közéletben és a jogalkotásban egyaránt. Egy magát keresztényként definiáló közéleti szereplőnek – ha igazán komolyan veszi vallásának tanítását – kötelessége lenne elvetni az identitáspolitikai jellegzetességeket, mivel nemcsak a kereszténységnek, de magának a vallásnak is az abszolút értékekkel való kapcsolatba kerülés képezi a lényegét (Kuminetz, 2013, 87.). Tagadhatatlan, hogy a közjót szolgálná, ha ellentétes ideológiák képviselői – a különbözőségek és merőben más elképzeléseik ellenére is – az emberiség egyetemes javát tudnák fő céljuknak tekinteni úgy, hogy mindeközben a világnézeti ellenfeleiknek méltóságát elméletben sem sértik. „Minden vallásban, világnézetben van valami totalizáló, hiszen a személy által vallott legfőbb értékről és a hozzá való feltétlen ragaszkodásról van szó. Ez azonban sohasem válik totalitárius magatartássá, csak ilyenné torzulhat” (Kuminetz, 2013, 100.).

Szót ejtettem korábban az identitáspolitikák mögött hallgatólagosan megbúvó, sekélyes emberképről, ami az identitásképzőkként szolgáló tulajdonságaik alapján mond ítéletet a teljes személyről – helytelenül. A személynek ez a kiragadott attribútummal vagy attribútumokkal való azonosítása a személy egyfajta tárgyiasítását is jelenti. Az identitáspolitika így közelíti meg a személyt; a végtelenül komplex, életteli teli szubjektumot egy halott, tulajdonságokkal feltölthető és azok összekapcsolt létezéséből álló halmazként fogja fel, ily módon reflektál rá. A személy ezen tárgyiasító felfogása (még kimondatlanul is) nagyon távol áll tehát attól, amit a kereszténység tanításai megkövetelnének ezzel kapcsolatban.

Összefoglalva az eddigieket elmondható tehát, hogy amennyiben valaki vallási (és nem csupán kulturális) értelemben keresztény, azaz Isten szava képezi számára a legfelsőbb tekintélyt, és világképének középpontjában áll (ezáltal minden más, esetleges vélekedés felett áll), akkor már el kell, hogy utasítsa az identitáspolitikának ezen absztraktabb, kimondatlan viszonyát az emberi személyhez, mint olyanhoz. Mindezek alapján levonható a konklúzió, hogy természetjogi alapon a vallásnak csak olyan módon lehet helye a politikában, ami a természetének és lényegének megfelel: nem sérülhet tehát tanításának integritása és nem válhat egy ideológia vagy ideológia-rendszer pusztá eszközévé. Márpedig a vallást is számba vevő identitáspolitikában – mint láthattuk – éppen ez történik. Az identitáspolitika egy torz képet tár az emberek elé a vallásról azzal, hogy saját, politikai érdekeit a legmagasabb szinten kezelve elvtelen módon, pusztá eszközként felhasználja azt – teszi mindezt ráadásul a vallás tanításának integritását sértő módon.

Többek között éppen a valláshoz való viszonyában mutatkozik meg az újjobboldal tagadhatatlanul modern jellege; ez a magát „vallásosként” definiáló identitáspolitikai áramlat – mint ahogy erről az előbb már szó volt – olyan módon használja a vallást saját ideológiájának megalkotásában, hogy annak tanításaiból csak az ideológiájába beilleszthető tartalmakat veszi át, így sértve a vallás tanításának, mint szerves egésznek, az integritását. Ez a jelenség hasonló ahhoz a modern gyakorlathoz, amit „személyes vallásosságnak” nevezhetünk, aminek során az ilyen módon vallásos emberek – akár tudattalanul is – csupán azokat a tartalmait tartják szem előtt az adott vallás tanításának, amikről úgy gondolják, hogy például hasznosítani tudják azt a gyakorlati életben, vagy boldogabbak lesznek tőle (és további, ezekhez hasonló szempontok mentén válogatják ki a nekik tetsző tanításokat). Az újjobboldali identitáspolitika tehát, annak ellenére, hogy bizonyos értelemben éppen korunk liberalizmusára és szekuláris voltára adott reakció kíván lenni, mégiscsak magán viseli a modernitás jegyeit; mindez – mint láttuk – főként abban nyilvánul meg, ahogyan a vallást kezeli. Jellemezhetjük az újjobboldalt kulturális konzervativizmussal, de ez a konzervativizmus kimerül a progresszív ideológiákkal való szembenállásban és az újszerűtől való idegenkedésben. A vallás felhasználásával, szűkebb értelemben a keresztény értékekre való hivatkozással, éppen ezt a szembenállást vagy idegenkedést igyekeznek utólag igazolni, teszik ezt úgy, hogy a vallás tanításának csupán a progresszív elképzeléseket kizáró vagy azokat elítélő tanításait hangsúlyozzák retorikájukban. A tanítást nem mint szintetikus, egységes egészet veszi át ez az ideológia, hanem a vallás tanításához való viszonyulást meghatározza egy azt megelőző állásfoglalás, ami egyfajta kulturális konzervativizmust jelent az egyre terjedő progresszív elképzelésekre adott reakcióként. Nyilvánvaló, hogy az újjobboldali identitáspolitika elterjedése nem jelenti a kereszténység, mint meghatározott vallás és világkép, újbóli hatalomra kerülését; inkább a vallás már említett instrumentalizálásának példáját láthatjuk, miközben a társadalom továbbra is őrzi modern, szekuláris jellegét. Az újjobboldallal egyetemben a progresszív identitáspolitika is hasonló módon kezeli a vallást; ebből is látszik, hogy az identitáspolitikai jellegből adódik ez

a tárgyiasító viszony. A progresszív identitáspolitika a kereszténység az újjobboldal által figyelmen kívül hagyott tanításának hangoztatásával igyekszik rámutatni az újjobboldal kétszínűségére, ugyanakkor a progresszívek is csupán ideológiai ellenfelük bírálásának eszközeként használják a keresztény tanítás ezen tartalmát; nyilvánvaló, hogy szó sincs a vallási tanítás megvédésének szándékáról. A vallás mindkét identitáspolitika kezében csak eszköz; a modern politikában – és a privátszférában is egyaránt – a vallási tanítás integritása felbomlásának lehetünk tanúi.¹

Az ideológiák feletti értékek fontossága

Bár a premodern korra jellemző világnézeti-vallási egység a mai, modern társadalomban (kényszermentes eszközökkel) megvalósíthatatlannak tűnik, mégiscsak szükségesnek tűnnek olyan alapvető értékek, amelyek legalább minimális egységesítő erővel bírnak. Ilyen alapvető értékek egységes elfogadása mellett ebben a korban az is nagyon fontos lenne, hogy ezen értékek ne egy partikuláris ideológia keretein belül legyenek értelmezve, tehát ne egy ideológia szerint legyen meghatározva ezeknek az értékeknek a fontossági sorrendje; arra van szükség, hogy ezek minden ideológiát *felülmúló és meghaladó* értékek legyenek. Hogy a témán belül maradjunk, a dolgotatban említett mindkét identitáspolitika éppen a maga ideológiájának fényében jelenít meg és értelmez egyes, jóval általánosabb, értékeket: például a progresszívek a tolerancia egy, pusztán a megengedésre épülő, teljes mértékben anti-perfekcionista² értelmezését tekintik az egyik legfontosabb értéknek; szerintük tehát helyénvaló lenne, ha mindenkit elfogadnánk akár még egyes, bizonyos szempontból károsnak nevezhető magatartásformái ellenére is. A lényeg, hogy a tolerancia ezen erőteljesen individualista értelmezése az egyén autonómiáját előbbre helyezi a prioritási sorrendben, mint például a közösség javát. Látnunk kell ugyanakkor, hogy mindez nem jelent értéksemlegességet, mivel eleve bizonyos értékek elsőbbségéből indul ki: az autonómia és az életmód-választás szabadságának elsőbbségéről van szó a közösséggel szemben. Korunk liberalizmusának, tehát az egalitarista-progresszív liberalizmusnak, az autonómia az egyik központi értéke; nyilvánvaló, hogy a magukat szekularisként definiáló eszmék hívei is elismernek fontos és védendő értékeket. Szó sincs tehát arról, hogy eljutottunk volna a teljes értéksemlegesség korába, ahol az állam abszolút értelemben függetleníteni tudja magát bármiféle értékek feltételezésétől; az ilyen, pusztán negativitásként felfogott értéksemlegesség elképzelhetetlen. Az sem kívánatos ugyanakkor,

¹ Nyilván szó sincs róla, hogy a kereszténység tanítása, mint olyan, sérülne, mivel az magában véve továbbra is szerves egységet alkot; arról van szó, hogy a modern társadalom hagyja figyelmen kívül a tanítás integritásának sérthetlenségét (ugyanaz jellemző az identitáspolitika emberi méltósághoz való viszonyára: az identitáspolitika figyelmen kívül hagyja, hogy a méltóság figyelembevételre milyen emberképet követel meg, de attól még az emberi méltóság de facto természetesen nem sérül).

² Ezt abban az értelemben használom, hogy aki anti-perfekcionista, az úgy gondolja, hogy az államnak nincs joga az emberek moralitásának előmozdítására irányuló szabályokat vagy törvényeket hozni; szerintük a jognak nem lehet erkölcsi értelemben nevelő szerepe (indirekt módon sem).

hogy bizonyos értékek túlságosan előtérbe legyenek helyezve olyan módon, hogy az adott érték más fontos szempontokat erőteljesen elnyom: az előbb ismertetett progresszív, szélsőségesen autonómia-központú és individualista felfogás (és a tolerancia ezen kontextusban történő értelmezése) erőteljesen háttérbe látszik szorítani a közösség javát, mivel benne van a lehetőség például arra, hogy akár önpusztító magatartásokat is elfogadjon (addig a szintig, amíg az nem ütközik törvénybe). Ez az autonómia-felfogás egyáltalán nem tesz különbséget a közösségre nézve hasznos vagy káros életformák között: e felfogás „jegyében szó szerint mindenfajta életforma egyaránt megengedett, sőt egyaránt tiszteletre méltó; [...] az egyetlen korlátozást a kárelv képezi [...]. A kárelv szerint mindazt megtehetjük, amivel más egyénnek nem okozunk kárt” (Turgonyi, 2021, 53–54.). Erkölcsi téren tehát az állam semleges marad, de mindezt éppen az autonómia fontossága miatt.

A természetjogi gondolkodás alapján az autonómia ilyen szintű előtérbe helyezése nem szolgálhatja a társadalom közjavát, ugyanis lehetővé teszi a közösségre nézve káros magatartásformák elszaporodását, továbbá az embernek erkölcsi javakra is szüksége van. A rendezett emberi együttéléshez szükséges erkölcsi minimumtörvényeken túl a tágabb értelemben vett közjó és az igazságosság előmozdítása is szükséges, ezeket ugyanakkor a jogalkotó „nem annyira törvényi büntetések kilátásba helyezésével, hanem jogi ösztönzőkkel képes elérni” (Frivaldszky, 2014, 214.). Akarata ellenére senkit sem tehet erényessé a jogalkotó, „mivel az erkölcsi tett *szabad* és felelős döntést kíván, ami nem tud virágozni ott, ahol a szükségszerűség vagy a *kényszer* uralkodik” (Frivaldszky, 2014, 214.).

Egy másik probléma, ami felmerül az egyes értékek ideológiai kisajátításával kapcsolatban, az éppen a kétféle, ma elterjedt identitáspolitika által jelent meg. Ebben az esetben az alapvető értékek világában keletkező törésvonalról van szó. Visszatérve a már említett tolerancia problémájára, a progresszívek általi kisajátítása miatt az újjobboldal reakciós módon egyre inkább negatív színben látja az elfogadást, de ez nem merül ki a progresszívek túlzásainak bírálatában, hanem egyes, a progresszívek szerint elfogadásra váró csoportok egyre növekvő elutasításában ölt testet. Hasonló a helyzet például az egyenlőség eszményével kapcsolatban is: míg a progresszívek annak is egy túlzó értelmezését tartják megvalósítandónak, addig az újjobboldal erre is túlzóan elutasító reakciót ad, és a közbeszéd nagy részében törésvonalak keletkeznek még ezen alapvető értékek mentén is, mivel az identitáspolitikák felhasználják ezek közül a maguk javára azokat, amiket az ideológiák részévé tudnak tenni. Ugyanez a helyzet a vallással kapcsolatban is: az újjobboldali identitáspolitika erről is torzképet nyújt az embereknek, amit aztán sokan elutasítanak, vagy egyenesen azzal szembe helyezkedve kezdik meghatározni identitásukat. Mivel tehát az identitáspolitika szerves része az ellenségkép kialakítása, még a legalapvetőbb területeken is törésvonalak keletkeznek a társadalomban, ahol pedig éppen a legnagyobb egységre lenne szükség egy alapvetően plurális közösségben. Francis Fukuyama egy helyen arról írt, hogy egyre szűkebb

identitáscsoportok kialakítása helyett szükség lenne szélesebb és integratívabb identitások felkínálására (Fukuyama, 2018, 134.), ami azt is jelenti, hogy általánosabb emberi tulajdonságok alapján lenne helyénvaló egységesítő erőt létrehozni, így elkerülhető lenne a közösség további megosztása.

Összegezve az eddigieket, ezeket a konkrét példákat annak szemléltetésére szántam, hogy a különböző értékeknek egy, a közjót szolgáló, harmonikus egységet kellene alkotnia; eszmei vagy ideológiai előfeltevések alapján rangsorolni azokat önkényességet feltételez, ebben az esetben a pozitív jog ki van szolgáltatva aktuális politikai ideológiáknak. Súlyosabb esetekben – mint arra a 20. századi totalitárius államokban volt is példa – akár az alapvető emberi jogok is áldozatául eshetnek politikai céloknak. Ennek elkerülése érdekében lenne szükség arra is, hogy ezen jogokat a pozitív jogot meghaladónak tekintsük, tehát például az emberi természet valóságából eredőnek, így érvényességüket ne pusztán tételes jogi rögzítettségükből nyerjék. Annak problémája, hogy miként lehetne ezeket megalapozni, túl messzire vezetne, és sajnos nem fér bele a dolgozat keretébe, de annyi bizonyos, a társadalom és egyén javát egyaránt szolgálná a fent említett kiszolgáltatottság ily módon való (elméleti) megelőzése. A fentebb ismertetett, az autonómia túlzott előtérbe helyezésével kapcsolatos, példa esetében ugyanakkor nincs szó alapvető emberi jogok sérelméről; ott az értékek harmóniája sérült, tehát az egyik túlságosan is előnyt élvezett egy másikkal szemben. Mindezt összefüggésbe hozva az újjobboldal és a vallás viszonyának problémájával, a végkövetkeztetés e két probléma alapján az, hogy mindenképp helytelennek kell tartanunk a politikai érdekeknek és konkrét ideológiáknak az olyan valóságokba való behatolását, mint a legalapvetőbb értékek ideológiák feletti világa és a vallás. Ez legfeljebb egyes politikai-ideológiai csoportoknak állhat érdekében, de semmiképp sem szolgálhatja a társadalom közjavát, mivel arra nézve mindkét eset éppen károsnak bizonyul.

Irodalomjegyzék

- Frivaldszky J. (2014). A jog-és a politikai filozófia erkölcsi alapjai. Pázmány Press.
- Fukuyama, F. (2018). Identity – The Demand for Dignity and the Politics of Resentment. Farrar, Straus and Giroux.
- Görföl T. (2018). A kritika hangja és a valóság szeretete. Gondolat Kiadó.
- Kuminetz G. (2013). Egy tomista jog-és állambölcselet vázлата I. Szent István Társulat.
- Turgonyi Z. (2021). Természetjogállam. Kairosz Kiadó.